

УДК 327.58 : 94 (477.83/86) “1920/1930”
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.4.283>

Андрій Нагірняк*

ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Анотація: У статті висвітлена політика польської адміністрації у Східній Галичині в першій третині ХХ ст. На основі джерельного матеріалу показано основні аспекти цієї політики та проаналізовано її наслідки. Показано, що польське керівництво, перш за все, взялося за ліквідацію місцевого самоврядування та впровадження польської мови у державних установах, що призвело до заборони українських видавництв та обмеження діяльності українських інституцій. У статті підкреслено, що наступним кроком політики асиміляції галицького населення польською владою стала ліквідація українського шкільництва й освіти загалом. Також охарактеризована політика польської адміністрації, що стосувалась земельної реформи, яка призвела до колонізації українських земель Східної Галичини польськими колоністами.

Ключові слова: Східна Галичина, асиміляція, колонізація, закон, культура

Постановка проблеми. Розвиток української держави на сучасному етапі свідчить про те, що вона активно входить до європейської та світової спільноти, а це, у свою чергу, спонукає вивчати історію стосунків України з іншими державами та вирішувати спірні питання, яких назбиралось чимало.

Практичні зміни у сфері євроінтеграційних прагнень України потребують переходу від політико-ідеологічних до прагматичних підходів, а також координації зусиль для розвитку тісної співпраці з країнами ЄС, насамперед, із сусідами України, серед яких важливе місце посідає Польща. Українсько-польські взаємини займають чільне місце у зовнішній політиці двох держав. Слід відмітити, що ці взаємини у ХХ ст. були доволі інтенсивними та динамічними й мали великий, а у деякій мірі і вирішальний вплив на політичний, економічний і культурний розвиток Польщі та України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даному етапі в історіографічних дослідженнях велику увагу привернула тема українсько-польських відносин, а також пошуку шляхів співпраці та взаємних компромісів між істориками України та Польщі, оскільки зі здобуттям незалежності обидві країни проголосили курс на взаємовигідне, стратегічне партнерство.

Об'єктивний аналіз даної проблеми став можливим після проголошення незалежності України, адже з відомих причин тема і джерельна база до 1991 р. була закрита та недозволена для загалу дослідників. У роки незалежності опубліковано низку праць

* Нагірняк Андрій Ярославович – кандидат історичних наук, доцент кафедри Історії, музеєзнавства і культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1269-1868>; e-mail: Nagirniak1@ukr.net

авторів, що торкаються даної теми, а саме М. Кугутяк¹, О. Красівський², Ю. Сливка³, І. Білас⁴, М. Гетьманчук⁵, та інші.

Зокрема, М. Кугутяк у своїй праці «Українсько-польські стосунки 20–30-х рр.: від конфронтації до нормалізації» звертає особливу увагу на політичне життя у Галичині в ХХ ст. та піддавав аналізу діяльність польської цивільної і військової влади щодо українського національного руху.

О. Красівським, у монографії «Галичина у першій чверті ХХ ст.», дається аналіз історичних передумов і генезису міжетнічних відносин у Галичині. Охарактеризована політика польської влади на початку 1920-х років щодо західноукраїнських земель і висвітлена діяльність політичних партій та організацій відносно українського питання після закінчення Першої світової війни.

Також, хотілося б звернути увагу на праці львівського дослідника Л. Зашкільняка: «Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків ХХ століття» та «Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах», де охарактеризовано різні етапи історичного розвитку відносин між поляками та українцями у ХХ ст. та виділено основні причини та проблеми, які призводили до суперечок, конфліктів і збройного протистояння.

Метою статті є спроба детально охарактеризувати політику польської влади на західноукраїнських землях у першій третині ХХ ст. із залученням нового матеріалу з різнопланових джерел.

Виклад основного матеріалу. Повоєнна Версальська система договорів, що мала на меті врегулювання європейських відносин, з самого початку мала у собі гострі протиріччя. Особливо гостро стояла проблема нових кордонів і національних меншин. «Що раз то сильніше переконується світ, що удержання миру в Європі не вдасться перевести інакше, як ревізією повоєнних трактатів. Зокрема ревізією границь... Теперішній стан польських границь є причиною переслідувань національних меншостей і вічної небезпеки війни на Сході Європи»⁶. Як ми бачимо, гостро постала проблема кордонів Польської держави, а саме визнання за Польщею права приєднати до себе Східної Галичини.

Питання західноукраїнських земель з кінця 1920 року неодноразово обговорювалось на засіданнях Ліги Націй, де і проявились суперечності між державами Антанти. У ході переговорів Англія домоглась прийняття ухвали Ліги Націй від 23 лютого 1921 р. в якій підкреслювалось, що Польща є тільки фактичним військовим окупантом Східної Галичини, «над якою суверенна влада належать до держав Антанти»⁷.

¹ Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20–30-х рр.: від конфронтації до «нормалізації» // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай», 1997. С. 18–28.

² Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Львів, 2000. 416 с.

³ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ, 1985. 271 с.

⁴ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ, 1994. 424 с.

⁵ Гетьманчук М. Українське питання радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів, 1998. 428 с.

⁶ Свобода. 1924. 15 червня.

⁷ Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІАУ у м. Львові). Ф. 205. Оп. 1. Спр. 887. Арк. 12.

Однак, вже наприкінці 1922 р., в ході домовленостей і поступок між державами Антанти, міжнародна ситуація у вирішенні східногалицької проблеми змінилась на користь Польщі.

10 березня 1923 р. Політичний комітет Ради міністрів Польщі схвалив умови анексії західноукраїнських земель, які були поставлені Антантою. «Польща – вказувалось у постанові Політичного комітету, – відповідно до... принципів конституції від 17 березня 1921 року і закону про воєнне самоуправління від 26 вересня 1922 р., а також відповідно до договору про національні меншості – прагне і буде прагнути до врегулювання відносин у так званій “Східній Галичині”, беручи до уваги національні права і потреби місцевого населення»⁸.

Держави Заходу погодились з таким принципом і 14 березня 1923 р. підписали рішення про анексію Польщею Східної Галичини, хоча ними ж був проголошений принцип етнічного підходу до визначення кордонів нових держав.

З приєднанням Галичини до Польщі рішенням Ради Амбасадорів у березні 1923 р. завершився важливий період української історії, що «характеризувався порівняно великою консолідацією українського суспільства Галичини, заснованого на прагненнях зберегти українську державність, не дати Польщі можливості закріпитися на західноукраїнських землях...»⁹.

Визнання за Польщею права на Східну Галичину стало черговим етапом утвердження окупаційного режиму та подальшої колонізації Західної України. Ще до остаточного визнання права на Східну Галичину Польща заводила тут свої порядки, які супроводжувались терором і репресіями. Політика масових арештів, ув'язнень у таборах призвела до того, що протягом 1919–1922 рр. було заарештовано 100 тис. осіб, з яких 27 тис. померло¹⁰.

Концепція польських націонал – демократів (ендеків) – «Польща для поляків» – стала основою програми щодо українців у наступні роки. Ігноруючи міжнародні домовленості, польська влада на поч. 1920-х рр. спрямувала свої зусилля на знищення будь-яких ознак національної суверенності галичан, ліквідацію культурних і громадських інституцій, перетворення окупованих земель в інтегральну частину польської держави. Рада міністрів Польщі прийняла постанову від 26 травня 1923 р., що забороняла вживати назви «Західна Україна», «Східна Галичина» та зобов'язала надалі офіційно йменувати західноукраїнські землі тільки однією назвою «східні воєводства»¹¹.

Перш за все польська адміністрація взялась за ліквідацію місцевих органів самоврядування у Західній Україні. До кінця 1926 р. у Східній Галичині було розпущено 80% сільських і майже всі повітові та міські ради¹². На їх зміну призначались урядові комісари, які маючи широкі повноваження здійснювали шовіністичну, колоніальну політику. Українців не допускали до служби у державних установах. Наприклад, у 1925 р. із 150 членів міської ради Львова лише 2 представляли місцеве населення¹³.

⁸ Документи і матеріали по історії советско-польських отношений. Москва, 1964. Т. 2. 719 с

⁹ Швагуляк М. Партиїні поділи й загальнонаціональні інтереси. // Сучасність. 1994. № 2.

¹⁰ Українська загальна енциклопедія. Львів, Станіслав, Коломия. /Б. р./ Стб. 363 – 1000.

¹¹ ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 711. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 1.

¹² Діло. 1926-1936.

¹³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 271. Оп. 58. Спр. 347. Арк. 65.

Державною мовою Східної Галичини було проголошено польську. Діяльність українських інституцій була обмежена, а робота українських видавництв заборонена.

У всі часи іноземної окупації Західної України влада вважала школи засобом денаціоналізації населення, утвердження своєї окупаційної політики. Зміст освіти та виховання в них відповідав політиці поневолення українського народу, позбавлення його історичної пам'яті, національної свідомості. Українське населення намагалися тримати у темному та культурному занепаді. Так було і в період польського окупаційного режиму на українських землях, коли українська школа наслідувала польські зразки.

Переслідуючи мету асиміляції українського народу, польська влада почала політику колонізації шкільництва. З самого початку окупації західноукраїнських земель, польська влада взяла курс на ліквідацію українських шкіл. 31 липня 1924 р. польський сейм затвердив три закони у справі національних меншин: «Про мову урядування державної і місцевої адміністрації», «Про мову урядування судів, прокурорських органів та нотаріату» та «Про деякі постанови в організації шкільництва»¹⁴. Ст. Грабський заявив, що так звані «кресові закони» впливли з визнання «фактів життя, тобто, що по-перше, польська Річ Посполита є польською державою, по-друге, що у межах польської Речі Посполитої нема жодного клаптика землі іншої національності, примусово приєднаної до польської держави»¹⁵. Польський уряд даними законами перекреслив низку міжнародних актів, що гарантували культурно-національний розвиток українцям та іншим національностям.

У законі говорилося, що основним типом державної школи є так звана «утраквістична» (двомовна) школа, яка насправді була польською. Якщо у 1922-1923 навчальному році у Східній Галичині було 1 859 українських шкіл, то у 1926-1927 н.р. їх залишилось 845, а утраквістичних шкіл стало 1 550¹⁶. Згідно розпорядження Міністерства віросповідань і народної освіти від 18 серпня 1923 р. повідомлялось, що у 1924-1925 навчальному році польська мова стає вступним іспитом поряд з українською мовою. 18 липня 1925 р. Міністерство освіти видало указ про об'єднання українських гімназій з польськими у Перемишлі, Львові та Тернополі.

Для прискорення ліквідації українських шкіл та асиміляції українського населення окупаційна влада проводила масове переселення української інтелігенції і, насамперед, вчителів із західноукраїнських земель у центральні райони Польщі, а на їх місце призначались вчителі-шовіністи¹⁷.

Політика дискредитації українського населення поширювалась і на вищі навчальні заклади. Приблизно 2,5-3 тис. студентів Галичини у 1923 р. змушені були навчатись за межами рідного краю, бо вищі навчальні заклади були закриті. Треба підкреслити, що влада обіцяла за урядові кошти заснувати український університет, але так і не заснувала.

Наступним кроком антиукраїнської політики польського уряду до українського населення стали закони про земельну реформу та колонізацію українських земель Східної

¹⁴ *Виздрик В.* Українське шкільництво на теренах Західної України 20-30-х роках ХХ ст. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 1999. № 377. С. 131-137.

¹⁵ *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.* Wars. 1924. №73, 78, 79.

¹⁶ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 749. Арк. 34.

¹⁷ Курс лекцій з історії України та її державності. Навч. посібник / За ред. *Л.Є. Дециньського*. Львів: НУ «Львівська політехніка», 1997. 302 с.

Галичини польськими колоністами. Прем'єр міністр польського уряду В. Вітос вважав: «Скільки землі, стільки вітчизни»¹⁸.

Для зміцнення польської присутності на східних кордонах уряд запрошував до Галичини та Волині переселенців – так званих осадників. На початковому етапі їх більшість складали ветерани армії, пізніше почали переважати цивільні. Новоприбулі мешканці отримували найкращі та великі наділи землі і фінансові субсидії, при тому, що Галичина була одним із найбільш переселених сільськогосподарських регіонів у Європі. Особи, які вирішували не обробляти землю, займали привілейовані посади сільських поліцаїв, поштових, залізничних працівників і дрібних чиновників¹⁹. Дані заходи стали можливі завдяки прийнятому аграрному закону від 15 липня 1920 р., що обмежував землеволодіння і містив особливий параграф щодо «східних кресів».

Польський уряд намагався створити на українських землях велику армію озброєних селян – колоністів, які могли б нести прикордонну сторожову службу і виконувати функції каральних загонів щодо українського населення. Саме з цією метою польський сейм у грудні 1920 р. ухвалив закон про воєнну колонізацію «східних кресів». Воєнні колоністи одержували земельні наділи по 45 га. Їм на допомогу був створений спеціальний колонізаційний фонд у розмірі 70 млн. марок. До середини 1921 р. було захоплено колоністами 160 тис. га. землі. Це становило майже 1/4 всього земельного фонду, що підлягав реформі²⁰.

Аграрна реформа одержала продовження в законі від грудня 1925 р., за яким була проведена парцеляція поміщицьких маєтків. Їй підлягали маєтки площею понад 60 га у промислових і приміських районах, а на решті території – понад 180 га. У села Східної Галичини та Волині до 1938 р. прибуло 200 тис. поляків і ще 100 тис. у міста краю. Хоча наплив польських переселенців не міг рішуче змінити етнічний склад населення східних земель, бо до січня 1923 р. в Галичині між поляками було розділено близько 200 тис. га землі²¹. Дана реформа мала вкрай негативні наслідки для українського населення, адже протягом 1919–1929 років у Західній Україні понад 600 тис. га землі, що належала українцям, були розподілені між польськими колоністами, яких було 77,2 тис. осіб²².

Польський уряд здійснював колонізаторську політику економічного закабалення. Промисловість не отримувала субсидій. Видобуток галицької нафти зменшився з 1144 тис. тонн в 1913 р. до 723 тис. тонн у 1927 р. В цілому по всій території Західної України кількість українського міського населення зменшилась з 26,3% у 1921 р. до 19,4% у 1931 р. Польське ж населення у містах західноукраїнських земель зросло відповідно з 32,2% до 42,5%²³.

Зрозуміло, що така політика загострила відносини між українським населенням і польською владою. Всупереч рішенням Ради Послів, справа автономії українських земель була відкинута навідріз. На теренах східної Галичини практично не припинялась діяльність військових судів. Для придушення національно-визвольного руху влада організувала

¹⁸ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ, 1985. 271 с.

¹⁹ Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. Київ, 1993. 269 с.

²⁰ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії...

²¹ Ibid. С. 42–43

²² III Український статистичний річник 1935. Львів, 1935.

²³ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії...

масові політичні та позасудові розправи. Переслідувалась українська преса, мистецтво, література, закривались газети та журнали, заборонялось вшанування пам'яті Т. Шевченка, І. Франка. Мовний закон 1924 р. усунув українську мову з користування в усіх державних і самоуправних установах²⁴.

Політика ендеків і пошук нових методів зміцнення окупаційної влади призвели до державного перевороту, який відбувся у травні 1926 р. під керівництвом Ю. Пілсудського. Внаслідок перевороту в Польщі був встановлений режим «санації». У національній політиці пілсудчики не мали на меті докорінно її змінювати. Але все ж, беручи до уваги попередній досвід діяльності ендеків, який привів до загострення національних відносин у суспільстві, та, враховуючи наростаюче обурення серед українського населення, вони зробили деякі спроби нормалізації стосунків із національними меншинами. Це знайшло своє відображення у зміні тактики щодо проведення асиміляційної політики. Окремі далекоглядні представники правлячих політичних партій розуміли згубність безоглядної політики національної асиміляції українців, яку проводили ендеки, а тому оголосили про нову політику в національному питанні. Програма мала на меті змінити скомпрометовану ендецьку політику примусової денаціоналізації місцевого населення федералістською (прометеїстською) програмою державної асиміляції, яка відрізнялася від першої лише методами здійснення і мала посягти ілюзії про рівність нації та ліквідацію національного гніту. Із цього приводу Ю. Пілсудський виступив з програмою задоволення вимог західноукраїнського населення.

У директивах політичного кабінету Ради міністрів Речі Посполитої про внутрішню національну політику, які були затверджені в червні 1926 р., зазначалося, що «...національна політика стосовно українців у Польщі повинна прямувати до створення таких умов співжиття з польським народом, в яких українці могли б і хотіли стати на ґрунт політичної співпраці в рамках Польської держави, стати атракційним фактором у пробудженні українського національного духу на території Радянської України в душі західноєвропейської цивілізації та культури... На мішаних польсько-українських просторах повинна бути забезпечена повна юридична і фактична рівноправність українців, особливо в галузі самоврядування економіки, мови і культури...»²⁵. На думку пілсудчиків, така заява забезпечила б лояльне ставлення українців до польської влади, сприяла б відверненню їх від боротьби за національне визволення. Але насправді правлячі кола прагнули поступово асимілювати українське населення Східної Галичини через залучення його до співпраці з державою, шляхом надання йому незначних прав автономії. Підтвердженням цього служить таємний документ під назвою «Замітки польської внутрішньої національної політики». У ньому, зокрема, говориться: «...в основі повинна стати політика державної асиміляції національних меншин з їх наступною національною асиміляцією, особливо мовною денаціоналізацією...»²⁶. Для прискорення асиміляційних процесів рекомендувалося примусово розселити українське населення по всій країні.

²⁴ Відозва Народного Комітету «В обороні рідного слова» // Діло. 1925. 15 лютого.

²⁵ Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 20-30-ті рр. // Український історичний журнал. 1971. № 11. С. 56.

²⁶ Ibid. С. 57-58.

Прихід до влади Ю. Пілсудського зародив надію на зміну політики в українському питанні. Однак пілсудчики, обіцяючи докорінну перебудову засад національної політики, на практиці обмежилися лише певними її корективами, які зводилися до розширення можливостей культурної та громадської діяльності. Слід підкреслити, що на такі наслідки політики вплинула також загальна націоналістична налаштованість польської громадськості.

Що стосується економічного розвитку, то пілсудчики з кінця 1920-х рр. вели політику зміцнення польського капіталу на ЗУЗ. Польський уряд вкладав інвестиції у розвиток економіки Східної Галичини. На підтримку польської промисловості в 1936-1938-х рр. уряд виділив 1 млн. злотих²⁷.

Незважаючи на деякі поступки в економічній сфері у 30-х рр. ХХ ст., поляки на українських землях здійснювали ту ж політику, що і в 1920-х рр. Знову заохочувалося переселення осадників на схід, здійснювалися погроми українського населення та громадських установ польськими шовіністами. На північно-західних землях заборонено товариство «Рідна хата», переслідувалася православна церква²⁸.

Для знищення будь-яких проявів організованого політичного, національного та культурного життя було створено спеціальну військово-політичну формацію – Корпус охорони пограниччя (КОП). Згідно з розпорядженням влади з 50-ти кілометрової прикордонної смуги можна було виселити кожного непокірного. Тут українцям заборонялося купувати та продавати землю. Всі сфери суспільного життя контролювалися КОП.

Висновки. Як видно з вищесказаного, українське населення у 1920-30-х роках було у вкрай важкому становищі. Політика окупаційної польської влади була спрямована на асиміляцію та денационалізацію західноукраїнських земель. Спроба створення однорідної польської держави, шляхом нищення української національної культури та шкільництва, призвела до посилення ненависті до влади та створення українських радикально настроєних товариств.

Andrii Nagirnyak

The Policy of the Polish Administration in Eastern Galicia in the Interwar Period

Abstract: The article highlights the policy of the Polish administration in Eastern Galicia in the first third of the 20th century. Based on the source material, the main aspects of this policy are shown and its consequences are analyzed. It is shown that the Polish leadership, first of all, undertook the liquidation of local self-government and the introduction of the Polish language in state institutions, which led to the banning of Ukrainian publishing houses and the restriction of the activities of Ukrainian institutions. By the end of 1926, 80% of rural and almost all district and city councils in Eastern Galicia were dissolved. Ukrainians were not

²⁷ Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії... С. 150-153.

²⁸ Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. Львів: Вид-во НТШ, 1991. 231 с.

allowed to serve in state institutions. For example, in 1925 out of 150 members of the Lviv City Council, only 2 represented the local population.

The article emphasizes that the next step in the policy of assimilation of the Galician population by the Polish authorities was the liquidation of Ukrainian schooling and education in general. Pursuing the goal of assimilation of the Ukrainian people, the Polish authorities started a policy of Polonization of schoolchildren. From the very beginning of the occupation of western Ukrainian lands, the Polish authorities took a course to liquidate Ukrainian schools. On July 31, 1924, the Polish Sejm approved three laws in the matter of national minorities: 'About the language of government of state and local administration', 'About the language of government of courts, prosecutor's offices and the notary' and 'About some resolutions in the organization of schooling'.

The policy of discrediting the Ukrainian population also extended to higher educational institutions. In 1923, approximately 2.5-3 thousand students of Galicia were forced to study outside their native region, because higher educational institutions were closed. Also, the policy of the Polish administration related to land reform, which led to the colonization of the Ukrainian lands of Eastern Galicia by Polish colonists, is characterized. This reform had extremely negative consequences for the Ukrainian population, because during the years 1919-1929 in Western Ukraine, more than 600,000 hectares of land belonging to Ukrainians were distributed among the Polish colonists, who numbered 77,200 people.

Keywords: Eastern Galicia, assimilation, colonization, law, culture